

บทที่ 4

สังคิตลักษณะวิเคราะห์ทำนองร่ายชาติตรี

ในการวิเคราะห์ทำนองร่ายชาติตรีแต่ละชนิด มีประเด็นที่ศึกษาดังนี้

1. ระดับเสียงที่ใช้ในการร้องร่ายชาติตรี
2. กลวิธีขับร้องและสำนวนร่ายชาติตรี
3. จังหวะในการร้องร่ายชาติตรี
4. เปรียบเทียบสำนวนร่ายชาติตรีแต่ละชนิด

โดยการวิเคราะห์ในครั้งนี้ใช้หลักการสังคิตลักษณะวิเคราะห์ (ดุริยางคศิลป์ไทย) และสุนทรียศาสตร์ในดนตรีไทย ของรองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ โดยให้ความหมายของศัพท์สังคิตที่ใช้ในการวิเคราะห์ดังนี้

กลุ่มเสียงปัญจมูล (Pentacentric Mode) หมายถึง กลุ่มเสียงที่ใช้ คือ เสียงที่ 1-2-3-5-6 และมีการเลียงเสียงที่ 4 และ 7 โดยสามารถเขียนสัญลักษณ์แทนได้ว่า 123 X 56 X เช่น เพลง A มีกลุ่มเสียงปัญจมูล ตรม X ซล X แสดงว่าเป็นเพลงในกลุ่มเสียง โด-เร-มี-ซอล-ลา โดยหลีกเลี่ยงการใช้เสียง ฟา และ ที ซึ่งเขียนแทนด้วยสัญลักษณ์ X เป็นต้น (พิชิต ชัยเสรี : ม.ป.ป.)

นายมนตรี ตราโมท อธิบายความหมายของคำว่า "ทาง" ไว้ในหนังสือคำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไว้ดังนี้

ความหมายที่ 1 คือวิธีดำเนินของทำนองเพลง เช่น ทางบรรเลงเดี่ยวและทางบรรเลงหมู่ หรือเช่นว่าทางนี้เป็นทางบรรเลงของครูท่านนั้นท่านนี้ เป็นต้น

ความหมายที่ 2 คือวิธีดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีเฉพาะอย่าง เช่น ทางระนาด และทางซอ เป็นต้น

ความหมายที่ 3 คือระดับของเชตบันไดเสียง (Key) เช่นทางเพียงออ ทางใน ทางกลาง และทางขวา เป็นต้น ซึ่งคำว่าทางในความหมายที่ 3 นี้มีชื่อเรียกระดับเสียงเป็นลำดับตามชื่อลูกฆ้องวงใหญ่ดังนี้

- ก. ลูกฆ้องวงใหญ่ลูกที่ 10 (นับจากลูกทวนหรือลูกเสียงต่ำสุด) เรียกว่าลูกเพียงออ จึงเรียกตามชื่อลูกฆ้องว่า ทางเพียงออล่าง (ทางในลด) เมื่อบรรเลงในทางนี้ เสียงลูกเพียงออมักเป็นเสียงที่ปกครอง (Governing Sound) แทบทุกเพลง ทางนี้มักใช้ประกอบกับละครดึกดำบรรพ์

- ข. ลูกฆ้องวงใหญ่ลูกที่ 11 เรียกว่าทางใน เรียกตามชื่อปีที่ใช้ประกอบในเสียงนี้ ทางนี้มักใช้ประกอบกับละครและโขน
- ค. ลูกฆ้องวงใหญ่ลูกที่ 12 เรียกว่าทางกลาง เรียกตามชื่อปีที่ใช้ประกอบในเสียงนี้ ทางนี้มักใช้ประกอบกับโขนและหนังใหญ่
- ง. ลูกฆ้องวงใหญ่ลูกที่ 13 เรียกว่าทางเพียงอบน เรียกตามชื่อขลุ่ยเพียงออที่ใช้ประกอบในเสียงนี้ หรือเรียกว่า ทางนอกต่ำ ทางนี้เป็นทางของมโหรีและเครื่องสาย
- จ. ลูกฆ้องวงใหญ่ลูกที่ 14 เรียกว่าทางกรวดหรือทางนอก เรียกตามชื่อปีที่ใช้ประกอบในเสียงนี้ โดยเป่าได้นี้วเดียวกับปีในเป่าทางใน ทางนี้มักใช้ประกอบกับเสภา
- ฉ. ลูกฆ้องวงใหญ่ลูกที่ 15 เรียกว่าทางกลางแหบ เพราะปีกลางต้องเป่าทางแหบเช่นเดียวกับปีในเป่าทางนอก (ทางกรวด) ทางนี้มีได้มีที่ใช้ประกอบกับอะไร
- ช. ลูกฆ้องวงใหญ่ลูกที่ 16 เรียกว่าทางขวา เรียกตามชื่อปีที่ใช้ประกอบในเสียงนี้ ทางนี้ใช้ประกอบกับการบรรเลงที่ผสมปีขวา เช่นเครื่องสายปีขวา แต่การบรรเลงปีพาทย์นางหงส์ซึ่งผสมปีขวาเหมือนกัน กลับไปใช้ทางเพียงอบน (หรือทางนอกต่ำ) ทั้งนี้อาจเพื่อความสะดวกของพวกเขาเครื่องดี

(บุญธรรม ตราโมท, 2545 : 68 - 70)

ข้อกำหนดเบื้องต้น

ในการศึกษาวิเคราะห์ทำนองร่ายชาตรีในเรื่องรุดเสนนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดชื่อเรียกทำนองเพลงร่ายชาตรีชนิดที่ 1 ว่า ร่ายชาตรีหนึ่ง เรียกทำนองเพลงร่ายชาตรีชนิดที่ 2 ว่า ร่ายชาตรีสอง และเรียกทำนองเพลงร่ายชาตรีชนิดที่ 3 ว่า ร่ายชาตรีสาม เพื่อให้สามารถเข้าใจได้ชัดเจนว่าหมายถึงเพลงใด ในการวิเคราะห์ท่วงทำนองและสำนวนร่ายชาตรี ใช้การบันทึกทำนองเพลงเป็นตารางดังนี้

ตารางแสดงระดับเสียงที่ใช้ในการร้องร่ายชาตรี

คำร้อง	คำร้องและคำเอื้อน
ทำนอง	ด ร ม พ ช ล ท

ตารางแสดงจังหวะในการร้องรำชาติตรี

คำร้อง	คำร้องและคำเอื้อน
จังหวะฉิ่ง	ฉิ่ง - ฉับ
จังหวะกรับพวง	กรับ
จังหวะหน้าทับ	โหม่ง - ปี่

สัญลักษณ์ที่เป็นตัวอักษรเทียบเคียงกับเสียงลูกฆ้องวงใหญ่ได้ดังนี้

ฆ้องลูกที่	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
สัญลักษณ์	ม	ฟ	ช	ล	ท	ด	ร	ม	ฟ	ช	ล	ท	ด	ร	ม	ฟ

จังหวะหน้าทับ "โหม่ง" หมายถึงการตีโหม่งชาติตรีด้วยการเปิดมือ

จังหวะหน้าทับ "ปี่" หมายถึงการตีโหม่งชาติตรีด้วยการปิดมือ

1. รายละเอียดการวิเคราะห์รำชาติตรีหนึ่ง

1.1 ระดับเสียงที่ใช้ในการร้องรำชาติตรีหนึ่ง

ตัวอย่างคำร้องเพลงรำชาติตรีหนึ่ง

คำกลอนที่ 1 (วรรคสดับ) เมื่อนั้น	(วรรครับ) รดสิทธิ์สำรวลสรรพว่า
คำกลอนที่ 2 (วรรครอง) พลังดำรัสตรัสสั่งเสนา	(วรรคส่ง) เรือนหาเร่งจัดอาษาไนย
คำกลอนที่ 3 (วรรคสดับ) คัดแต่ม้าดีฝีเท้าวิ่ง	(วรรครับ) เครื่องอาณาทูกลึงอย่าขาดได้
คำกลอนที่ 4 (วรรครอง) ลูกรักเจ้าจงออกไป	(วรรคส่ง) เลือกตามขอบใจพ่อประทาน

คำกลอนที่ 1

----	----	----	เมื่อนั้น	เฮอะเฮอะ	- เอ๋ย - -	----	----
----	----	----	- ช - ล	- ท - ล	- ช - -	----	----

รดสิทธิ์	สำรวล	- เอ๋ย - -	----	----	---สรรพ	--- ว่า	
- ล - ช	- ล - ล	- ช - -	----	----	--- ล	--- ช	

รตสัทธี	สำรวล	---สรวล	-ร่า--	---รณ	ณะสัทธี	---สำ	---รวล
-ล-ช	-ล-ล	-ล-ล	-ช--	---ล	--ชช	---ล	---ล

----	---สรวล	---ร่า	----
----	---ล	---ช	----

จากโน้ตคำกลอนที่ 1 พบว่าในหนึ่งคำกลอนมี 4 ประโยค โดยประโยคที่ 4 นั้นจะมีเพียงสี่ห้อง พิจารณาทำนองสารัตถะในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 เป็นวรรคดับ มีเพียงคำว่าเมื่อนั้นมีเสียงวรรณยุกต์ตรี เป็นเสียง ลา แล้วครั้นไปตกเสียงซอล ที่คำว่าเอ๋ย

ประโยคที่ 2 เป็นวรรครับ คำว่าสำรวลมีเสียงวรรณยุกต์สามัญ ระดับเสียงลา แล้วเอื้อนไปตกเสียงซอลในคำว่าสรวลว่าซึ่งเป็นเสียงวรรณยุกต์โท

ประโยคที่ 3 เนื้อหาเป็นการซ้ำวรรครับ ระดับเสียงเป็นลา และซอลเช่นเดียวกัน

ประโยคที่ 4 เป็นการซ้ำวรรครับ ระดับเสียงเป็นลา และซอลเช่นเดียวกัน

คำกลอนที่ 2

--พลาจ	---ดำรัส	---ตรัส	---สั่ง	เฮอะเฮอ	-เอ๋ย--	---เส	-นา--
---ล	--ชช	---ช	---ช	-ท-ล	-ช--	---ล	-ล--

---เร็ว	---หว่า	---เร่ง	---จัด	----	อาชา	---ไนย	----
---ล	---ล	---ช	---ช	----	-ล-ล	---ล	----

เร็วหว่า	เร่งจัด	-อา--	ชาไนย	---เร็ว	---หว่า	---เร่ง	---จัด
-ล-ล	-ช-ช	-ช--	-ล-ล	---ล	---ล	---ช	---ช

----	อาชา	---ไนย	----
------	------	--------	------

¹ คำกลอน คือสองวรรค (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 248)

² ทำนองสารัตถะ (Essential Note) หมายถึง แก่นโครงสร้างของกลุ่มเสียงหรือท่วงทำนองต่างๆ (พิชิต ชัยเสรี, ม.ป.ป. : 4)

----	- ล - ล	---- ล	----
------	---------	--------	------

จากโน้ตคำกลอนที่ 2 พบว่าในหนึ่งคำกลอนมี 4 ประโยค โดยประโยคที่ 4 นั้นจะมีเพียงสี่ห้อง พิจารณาทำนองสรวัดละในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 เป็นวรรครอง คำทำวรรคคือเลนา มีเสียงวรรณยุกต์สามัญ เป็นเสียงลา

ประโยคที่ 2 เป็นวรรคส่ง คำว่าอาชานอมีเสียงวรรณยุกต์สามัญ ระดับเสียงลา

ประโยคที่ 3 เนื้อหาเป็นการซ้ำวรรคส่ง ระดับเสียงเป็นซอล และลาเช่นเดียวกัน

ประโยคที่ 4 เป็นการซ้ำวรรคส่ง ระดับเสียงเป็นซอล และลาเช่นเดียวกัน

คำกลอนที่ 3

--- คัด	--- แต่	--- ม้า	--- ดี	เฮอะเฮอะ	- เอ๋ย - -	ผีเท้า	- วิ่ง - -
--- ล	--- ช	--- ล	--- ล	- ท - ล	- ช - -	- ล - ล	- ช - -

---เครื่อง	--- อาน	--- ทุก	--- สิ่ง	----	อย่าขาด	--- ได้	----
--- ช	--- ล	--- ล	--- ช	----	- ช - ช	--- ช	----

เครื่องอาน	ทุกสิ่ง	- อย่า - -	ขาดได้	---เครื่อง	--- อาน	--- ทุก	--- สิ่ง
- ช - ล	- ล - ช	- ช - -	- ช - ช	--- ช	--- ล	--- ล	--- ช

----	อย่าขาด	--- ได้	
----	- ช - ช	--- ช	----

จากโน้ตคำกลอนที่ 3 พบว่าในหนึ่งคำกลอนมี 4 ประโยค โดยประโยคที่ 4 นั้นจะมีเพียงสี่ห้อง พิจารณาทำนองสรวัดละในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 เป็นวรรคดับ คำทำวรรคคืออวิง มีเสียงวรรณยุกต์โท เป็นเสียงซอล

ประโยคที่ 2 เป็นวรรครับ คำว่าได้ มีเสียงวรรณยุกต์โท ระดับเสียงซอล

ประโยคที่ 3 เนื้อหาเป็นการซ้ำวรรครับ ระดับเสียงเป็นลา และซอลเช่นเดียวกัน

ประโยคที่ 4 เป็นการซ้ำวรรครับ ระดับเสียงเป็นซอลเช่นเดียวกัน

คำกลอนที่ 4

--- ลูก	--- รัก	--- เจ้า	--- จง	เฮอะเฮอะ	- เอ้ย - -	--- ออก	- ไป - -
--- ช	--- ล	--- ช	--- ล	- ท - ล	- ช - -	--- ช	- ล - -

--- เลือก	--- ตาม	--- ชอบ	--- ใจ	----	--- พ่อ	ประทาน	----
--- ช	--- ล	--- ช	--- ล	----	--- ช	- ล - ล	----

เลือกตาม	ชอบใจ	- พ่อ - -	ประทาน	--- เลือก	--- ตาม	--- ชอบ	--- ใจ
- ช - ล	- ช - ล	--- ช	- ล - ล	--- ช	--- ล	--- ช	--- ล

----	--- พ่อ	ประทาน	----
----	--- ช	- ล - ล	----

จากโน้ตคำกลอนที่ 4 พบว่าในหนึ่งคำกลอนมี 4 ประโยค โดยประโยคที่ 4 นั้นจะมีเพียงสี่ห้อง พิจารณาทำนองสารถะในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 เป็นวรรครอง คำทำยวรรคคือไป มีเสียงวรรณยุกต์สามัญ เป็นเสียงลา

ประโยคที่ 2 เป็นวรรคสง คำว่าประทาน มีเสียงวรรณยุกต์สามัญ มีระดับเสียงลา

ประโยคที่ 3 เนื้อหาเป็นการซ้ำวรรคสง ระดับเสียงเป็นซอล และลาเช่นเดียวกัน

ประโยคที่ 4 เป็นการซ้ำวรรคเดิม ระดับเสียงเป็นซอล และลาเช่นเดียวกัน

เมื่อพิจารณาทั้งสี่คำกลอนแล้ว สังเกตได้ว่า วรรคที่มีคำทำยเป็นเสียงวรรณยุกต์สามัญหรือตรี จะทำให้ทำนองร้องเป็นระดับเสียงลา และวรรคที่มีคำทำยเป็นเสียงวรรณยุกต์เอกหรือโท จะทำให้ทำนองร้องเป็นระดับเสียงซอล เสียงที่ใช้ในทำนองร่ายชาติจึงมีเพียงสองเสียงคือซอลและลา ตรงกับระดับเสียงของทำนองร่ายนอกและร่ายใน การที่ใช้ระดับเสียงห่างกันเป็นคู่สองก่อให้เกิดเอกภาพ (Unity) สร้างความนิ่งของอารมณ์ผู้ฟัง ดังนั้นการร้องร่ายที่ไม่มีระดับเสียงหลากหลาย ไม่แสดงอารมณ์ใดๆมากนัก จึงใช้เพื่อการดำเนินเนื้อเรื่องอย่างรวดเร็ว

1.2 กลวิธีขับร้องและสำนวนร่ายชาติหนึ่ง

¹ ร่าย คือทำนองร้องสำหรับดำเนินเรื่องของโขนละครมี 2 อย่าง คือ ร่ายใน และร่ายนอก ร่ายในสำหรับโขนและละครใน ส่วนร่ายนอกสำหรับละครนอกและละครทั่วไป (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540 : 140)

จากการศึกษาทำนองรายชาติหนึ่งพบว่า จะใช้การเอื้อนน้อยมากเนื่องจากการดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว การเอื้อนจึงใช้แทนที่ว่างในกรณีที่มีคำร้องในวรรคน้อย เช่นในประโยคที่ 1 ของแต่ละคำกลอน และในวรรคสดับที่เป็นคำว่า เมื่อนั้น ดังนี้

คำกลอนที่ 1

-----	-----	-----	เมื่อนั้น	เฮอะเฮอะ	- เอื้อย --	-----	-----
-----	-----	-----	- ช - ล	- ท - ล	- ช --	-----	-----

รทสิทธิ์	สำรวจ	- เอื้อย --	-----	-----	---สำรวจ	--- ร่า	
- ล - ช	- ล - ล	- ช --	-----	-----	--- ล	--- ช	

คำกลอนที่ 2

---พลาง	---ดำรัส	---ตรัส	---สั่ง	เฮอะเฮอะ	- เอื้อย --	---เส	- นา --
--- ล	-- ช ช	--- ช	--- ช	- ท - ล	- ช --	--- ล	- ล --

คำกลอนที่ 3

--- คัด	--- แต่	--- ม้า	--- ตี	เฮอะเฮอะ	- เอื้อย --	ผีเท้า	- วัง --
--- ล	--- ช	--- ล	--- ล	- ท - ล	- ช --	- ล - ล	- ช --

คำกลอนที่ 4

--- ลูก	--- รัก	--- เจ้า	--- จง	เฮอะเฮอะ	- เอื้อย --	--- ออก	- ไป --
--- ช	--- ล	--- ช	--- ล	- ท - ล	- ช --	--- ช	- ล --

เมื่อพิจารณาตามตารางจะเห็นได้ว่ามีคำเอื้อนสำคัญคือ เฮอะเฮอะเอื้อย ในห้องที่ 5 และ 6 ของประโยคแรกในแต่ละคำกลอน โดยมีระดับเสียงที่ ลา ซอล ซึ่งสูงกว่ากลุ่มเสียงหลัก คือ ซอล กับลา และเป็นการเอื้อนลักจังหวะ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมที่ว่างของคำร้องในแต่ละวรรค

1.3 จังหวะในการร้องรายชาติหนึ่ง

ในการศึกษาการขับร้องรายชาติหนึ่ง พบว่ามีหน้าทับประกอบสองลักษณะ ดังนี้

--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ
- โทน - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน- โทน	- โทน- โทน	- โทน- ---	- โทน- โทน

เรื่อหว่า	เร่งจัด	- อา --	ซาไนย	--- เรื่อ	--- หว่า	--- เร่ง	--- จัด
- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ
--- โทน	- ป๊ะ --	- โทน - ป๊ะ	- โทน- โทน	--- โทน	- ป๊ะ --	- โทน - ป๊ะ	- โทน- โทน

----	อาซา	--- ไนย	----
- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ
- โทน- โทน	- โทน- โทน	- โทน- ---	- โทน- โทน

เพื่ออธิบายสังคีตลักษณะของสำนวนหน้าทับ จึงแทนด้วยสัญลักษณ์ดังนี้

----	----	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
		--- กรับ	--- กรับ
----	----	- โทน- โทน	- ป๊ะ - โทน

แทนด้วยสัญลักษณ์ ก

- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ
--- โทน	- ป๊ะ --	- โทน - ป๊ะ	- โทน- โทน

แทนด้วยสัญลักษณ์ ข

- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ	- ฉิ่ง - ฉับ
--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ
- โทน- โทน	- โทน- โทน	- โทน- ---	- โทน- โทน

แทนด้วยสัญลักษณ์ ค

----	- จิง - จับ	----	- จิง - จับ
	--- กรับ		--- กรับ
----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ

แทนด้วยสัญลักษณ์ ง

- จิง - จับ	- จิง - จับ	- จิง - จับ	- จิง - จับ
--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ	--- กรับ
- โทน - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ

แทนด้วยสัญลักษณ์ จ

สรุปสังคีตลักษณะหน้าทับรายชาติหนึ่ง

แบบที่ 1

ประโยคที่ 1	-	-
ประโยคที่ 2	-	ก
ประโยคที่ 3	ข	ข
ประโยคที่ 4	ค	-

แบบที่ 2

ประโยคที่ 1	ง	ง
ประโยคที่ 2	จ	ค
ประโยคที่ 3	ข	ข
ประโยคที่ 4	ค	-

จากตารางแสดงคำร้องเทียบกับจังหวะหน้าทับข้างต้น จะเห็นได้ว่าหน้าทับรายชาติหนึ่งทั้งสองแบบมีลักษณะต่างกันคือ

แบบที่ 1 ใช้กับวรรณคดีที่เป็นคำอา เมื่อนั้น ประโยคแรกเป็นการเอื้อนเกรินโดยไม่มีหน้าทับ และมีตำแหน่งของมือพร้อมที่จะเข้าสำนวนหน้าทับ "โตนโตน ป๊ะโตน" อยู่ท้ายประโยคที่ 2 อาจกล่าวได้ว่า สำนวน ก ก็คือส่วนที่เป็นมือพร้อม ของหน้าทับรายชาตินั้นเอง

* จังหวะมือพร้อม หมายถึง ห่องสุดท้ายของความยาวจังหวะแรกของเพลงนั้นๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นหน้าทับของเพลงในจังหวะต่อไป

แบบที่ 2 ใช้กับวรรคที่มีคำร้องเต็ม ประโยคแรกจะใช้สำนวน "โหน้ปะ" ทุกกระยะสองห้อง (สำนวน ง) ประโยคที่ 2 ใช้สำนวน "โหน้ปะ" ติดกันสี่ห้อง (สำนวน จ) และอีกสี่ห้องใช้สำนวนเดียวกับที่ใช้ลงจบในประโยคที่ 4 (สำนวน ค)

ส่วนประโยคที่ 3-4 ของหน้าทับร้อยชาตรีหนึ่งทั้งสองแบบมีลักษณะเดียวกันคือ สำนวนหน้าทับสี่ห้องซ้ำกันสองครั้งในประโยคที่ 3 (สำนวน ข) และประโยคที่ 4 เป็นสำนวนที่ใช้ลงจบ (สำนวน ค)

สังเกตได้ว่า สำนวน จ เป็นการทอนสำนวน ง ให้ละเอียดเป็นสองเท่า แล้วจบด้วยสำนวน ค เป็นจุดคลี่คลาย ซึ่งคล้ายกับลักษณะสำนวนหน้าทับทยอย คือขมวดเข้าให้ถึงที่สุดแล้วคลี่คลายในตอนจบ (Conflict & Resolution) นับว่าเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดในภาวะความงามอย่างสลับซับซ้อน (Complexity of Beauty) (พิชิต ชัยเสรี,ม.ป.ป.)

2. รายละเอียดการวิเคราะห์ร้อยชาตรีสอง

2.1 ระดับเสียงที่ใช้ในการร้องร้อยชาตรีสอง

ตัวอย่างคำร้องเพลงร้อยชาตรีสอง

- คำกลอนที่ 1(วรรคระดับ)เมื่อนั้น (วรรครับ)พระมหากบิลทรงศรี
- คำกลอนที่ 2(วรรครอง)จึงถามกุมาราด้วยปรานี (วรรคส่ง)ดูราเจ้านี้มีนามใด
- คำกลอนที่ 3(วรรคระดับ)เป็นลูกเด้าเหล่าใครน้ำใจกล้า (วรรครับ)บุกปามาถึงที่นี่ได้
- คำกลอนที่ 4(วรรครอง)อันแนวป่าแถบนี้มีแต่ภัย (วรรคส่ง)ช่างระไรไม่กลัวมัวหลบนอน

คำกลอนที่ 1

----	----	----	-เมื่อ-เออ	----	-เอย-นั้น	พระมหา	----
----	----	----	-ม-ล	----	-ช-ม	-มมล	----

พระมหา	-- กบิล	-อื่อ-ทรง	-ศรี--	-อื่อ--	----	-เอย-ทรง	-ศรี--
-มมล	-- ชล	-ช-ล	-ท--	-ล--	----	-มช-มช	-ม--

พระมหา	-- กบิล	-อื่อ-ทรง	-ศรี-อื่อ
-มมล	-- ชล	-ช-ล	-ท-ล

จากโน้ตคำกลอนที่ 1 พบว่าในหนึ่งคำกลอนมี 3 ประโยค โดยประโยคที่ 3 นั้นจะมีเพียงสี่ห้อง พิจารณาทำนองตกแต่งในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 เป็นวรรคสดับ ร้องเกริ่นด้วยคำว่าเมื่อ มีเสียงวรรณยุกต์โทเป็นเสียงมี คำว่าเออมีเสียงวรรณยุกต์ตรีเป็นเสียงลา แล้วโน้ตเสียงผ่านเสียงซอลไปตกเสียงมี ที่คำว่านั้น คำว่าพระมหามีเสียงวรรณยุกต์จัตวาเป็นเสียงลา

ประโยคที่ 2 เป็นวรรครับ คำว่าพระมหามีเสียงวรรณยุกต์จัตวาระดับเสียงลา คำว่ากบิลมีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงลา คำว่าทรงมีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงลา คำว่าศรีมีเสียงวรรณยุกต์จัตวาเป็นเสียงที่ แล้วร้องทวนคำว่าทรงศรีตกเสียงมี

ประโยคที่ 3 เนื้อหาเป็นการซ้ำวรรครับ เป็นระดับเสียงลา

คำกลอนที่ 2

--- จิ่ง	--- ถาม	-- กุมา	- รา --	- อ่า --	กุมารา	- ด้วย - ปรา	- นี้ --
--- ม	--- ล	-- ซซ	- ซ --	- ม --	รร - ม	- ซ - ล	- ล --

- ดู - รา	- เจ้า - นี้	-- มีนาม	- ไต --	----	----	- มี - นาม	- ไต --
- ร - ม	- ซ - ล	-- ซท	- ล --	----	----	- มซ - มซ	- ม --

- ดู - รา	- เจ้า - นี้	-- มีนาม	- ไต --
- ร - ม	- ซ - ล	-- ซท	- ล --

จากโน้ตคำกลอนที่ 2 พบว่าในหนึ่งคำกลอนมี 3 ประโยค โดยประโยคที่ 3 นั้นจะมีเพียงสี่ห้อง พิจารณาทำนองตกแต่งในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 เป็นวรรคสดับ คำว่าจิ่งมีเสียงวรรณยุกต์เอกเป็นเสียงมี คำว่าถามมีเสียงวรรณยุกต์จัตวาเป็นเสียงลา คำว่ากุมามีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงซอล โน้ตเสียงผ่านเสียงซอลไปตกเสียงมี แล้วร้องทวนคำว่ากุมารามีเสียงวรรณยุกต์สามัญ โน้ตเสียงจากเรไปเสียงมี คำว่าด้วยมีเสียงวรรณยุกต์โทเป็นเสียงซอล คำว่าปรานีมีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงลา

ประโยคที่ 2 เป็นวรรครับ คำว่าดูรามีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงมี คำว่านี้มีเสียงวรรณยุกต์ตรีเป็นระดับเสียงลา คำว่านามมีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงที่ คำว่าไตมีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงลา แล้วร้องทวนคำว่ามีนามไตตกเสียงมี

ประโยคที่ 3 เนื้อหาเป็นการซ้ำวรรครับ เป็นระดับเสียงลา

คำกลอนที่ 3

-- เป็นลูก	--- ต่ำ	--- เหล่า	- ใคร --	- อือ --	- เหล่า-ใคร	- น้ำ - ใจ	- กล้า --
-- มม	--- ล	--- ช	- ช --	- ม --	- ร - ม	- ช - ล	- ล --

- บุก - ป่า	- มา - ถึง	-- ที่นี้	- ได้ --	- อือ --	----	- ที่ - นี้	- ได้ --
- ร - ม	- ช - ล	-- ชท	- ล --	ชล --	----	- มช - มช	- ม --

- บุก - ป่า	- มา - ถึง	-- ที่นี้	- ได้ - อือ
- ร - ม	- ช - ล	-- ชท	- ลช - ล

จากโน้ตคำกลอนที่ 3 พบว่าในหนึ่งคำกลอนมี 3 ประโยค โดยประโยคที่ 3 นั้นจะมีเพียงสี่ห้อง พิจารณาทำนองตกแต่งในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 เป็นวรรคสดับ คำว่าเป็นลูกมีเสียงวรรณยุกต์สามัญและวรรณยุกต์โทเป็นเสียงมี คำว่าต่ำมีเสียงวรรณยุกต์โทเป็นเสียงลา คำว่าเหล่าใครมีเสียงวรรณยุกต์เอกและสามัญเป็นเสียงซอล โหนเสียงผ่านเสียงซอลไปตกเสียงมี แล้วร้องทวนคำว่าเหล่าใครมีเสียงวรรณยุกต์เอกและวรรณยุกต์สามัญ โหนเสียงจากเรไปเสียงมี คำว่าน้ำมีเสียงวรรณยุกต์ตรีเป็นเสียงซอล คำว่าใจกล้ามีเสียงวรรณยุกต์สามัญและวรรณยุกต์โทเป็นเสียงลา

ประโยคที่ 2 เป็นวรรครับ คำว่าบุกป่ามีเสียงวรรณยุกต์เอกเป็นเสียงมี คำว่าถึงมีเสียงวรรณยุกต์จัตวาเป็นระดับเสียงลา คำว่าที่นี้มีเสียงวรรณยุกต์ตรีเป็นเสียงที่ คำว่าได้มีเสียงวรรณยุกต์โทเป็นเสียงลา แล้วร้องทวนคำว่าที่นี้ได้ตกเสียงมี

ประโยคที่ 3 เนื้อหาเป็นการซ้ำวรรครับ เป็นระดับเสียงลา

คำกลอนที่ 4

-- อันแนว	--- ป่า	--- แถบ	- นี้ --	- อือ --	- แถบ - นี้	- มี - แต่	- ภัย --
-- มม	--- ล	--- ช	- ลช --	- ม --	- ร - ม	- ช - ล	- ล --

ช่างแะไร	- ไม่ - กลัว	- มัว - หลับ	- นอน --	----	----	- มัว - หลับ	- นอน --
----------	--------------	--------------	----------	------	------	--------------	----------

- รรม	- ช - ล	- ช - ท	- ล --	-----	-----	- มช - มช	- ม --
-------	---------	---------	--------	-------	-------	-----------	--------

ช่างระไร	- ไม้ - กลัว	- มัว - หลับ	- นอน --
- รรม	- ช - ล	- ช - ท	- ล --

จากโน้ตค้ำกลอนที่ 4 พบว่าในหนึ่งค้ำกลอนมี 3 ประโยค โดยประโยคที่ 3 นั้นจะมีเพียงสี่ห้อง พิจารณาทำนองตกแต่งในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 เป็นวรรคดับ คำว่าอันแนวมี่เสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงมี คำว่าปามีเสียงวรรณยุกต์เอกเป็นเสียงลา คำว่าแถบมีเสียงวรรณยุกต์เอกเป็นเสียงซอล คำว่านี้มีเสียงวรรณยุกต์ตรีเป็นเสียงซอล โหนเสียงผ่านเสียงซอลไปตกเสียงมี แล้วรองทวนคำว่าแถบนี้มีเสียงวรรณยุกต์ตรี คำว่าแต่มี่เสียงวรรณยุกต์เอกเป็นเสียงลา คำว่าภีมี่เสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงลา

ประโยคที่ 2 เป็นวรรครับ คำว่าช่างระไรมีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงมี คำว่ากลัวมีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นระดับเสียงลา คำว่าหลับมีเสียงวรรณยุกต์เอกเป็นเสียงที่ คำว่านอนมีเสียงวรรณยุกต์สามัญเป็นเสียงลา แล้วรองทวนคำว่ามัวหลับนอนตกเสียงมี

ประโยคที่ 3 เนื้อหาเป็นการซ้ำวรรครับ เป็นระดับเสียงลา

เมื่อพิจารณาทั้งสี่ค้ำกลอนแล้ว สังเกตได้ว่าทำนองร่ายชาตรีสองมีระดับเสียงบังคับ เพราะไม่ว่าคำร้องจะเป็นเสียงวรรณยุกต์ใดก็ตามจะต้องผันเสียงมาเป็นเสียงที่กำหนดเสมอ จึงสามารถแสดงทำนองสารัตถะได้ดังนี้

ประโยค1	--- ม	--- ล	--- ช	--- ม	-----	--- ม	--- ล	--- ล
ประโยค2	--- ม	--- ล	--- ท	--- ล	-----	--- ม	--- ม	--- ม
ประโยค3	--- ม	--- ล	--- ท	--- ล	-----	-----	-----	-----

จากตารางทำนองสารัตถะข้างต้น สามารถอธิบายได้ว่าทำนองร่ายชาตรีสองดำเนินไปในกลุ่มเสียงคู่สี่คือเสียงมีและเสียงลา โดยเริ่มที่เสียงมี ไปหาเสียงลาในประโยคที่ 1 และจากเสียงลาไปหาเสียงมีในประโยคที่ 2 สำหรับประโยคที่ 3 คล้ายกับเป็นลูกคู่ที่ย้อนต้นประโยคที่ 2 แต่ยังคงยืนยันที่เสียงลาในตอนจบ อันเป็นระดับเสียงสำคัญของทำนองร่าย

2.2 กลวิธีขับร้องและสำนวนร้อยชาติรีสอง

จากการศึกษาทำนองร้อยชาติรีสอง พบว่าใช้การเอื้อนน้อยมากเนื่องจากเป็นการดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว การเอื้อนจึงใช้แทนที่ว่างในกรณีที่มีคำร้องในวรรคน้อย เช่นในประโยคที่ 1 ของคำกลอนที่ 1 ในวรรคระดับที่เป็นคำว่า เมื่อนั้น

2.3 จังหวะในการร้องร้อยชาติรีสอง

ในการศึกษาการขับร้องร้อยชาติรีสอง พบว่ามีหน้าทับประกอบสองลักษณะดังนี้

แบบที่ 1

----	----	----	-เมื่อ -เออ	----	-เอย -นั้น	พระมหา	----
							- จิง - จับ
							--- กรับ
							- โทน - ป๊ะ

พระมหา	-- กบิล	- อ้อ - ทรง	- ศรี -	- อ้อ -	----	-เอย - ทรง	- ศรี -
----	- จิง - จับ	----	- จิง - จับ	----	- จิง - จับ	----	- จิง - จับ
	--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ
----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ

พระมหา	-- กบิล	- อ้อ - ทรง	- ศรี - อ้อ
----	- จิง - จับ	----	- จิง - จับ
	--- กรับ		--- กรับ
- โทน - ป๊ะ	- โทน - โทน	-- - โทน	- โทน - ป๊ะ

แบบที่ 2

--- จิง	--- ถาม	-- กุมา	- รา -	- อ่า -	กุมารา	- ด้วย - ปภา	- นี -
----	- จิง - จับ	----	- จิง - จับ	----	- จิง - จับ	----	- จิง - จับ

	--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ
----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ

- ดู - รา	- เจ้า - นี้	-- มีนาม	- ไต --	----	----	- มี - นาม	- ไต --
----	- จิ่ง - ฉับ	----	- จิ่ง - ฉับ	----	- จิ่ง - ฉับ	----	- จิ่ง - ฉับ
	--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ
----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ

- ดู - รา	- เจ้า - นี้	-- มีนาม	- ไต --
----	- จิ่ง - ฉับ	----	- จิ่ง - ฉับ
	--- กรับ		--- กรับ
- โทน - ป๊ะ	- โทน - โทน	--- โทน	- โทน - ป๊ะ

เพื่ออธิบายสังคีตลักษณ์ของสำนวนหน้าทับ จึงแทนด้วยสัญลักษณ์ดังนี้

----	----	----	- จิ่ง - ฉับ
			--- ฉับ
----	----	----	- โทน - ป๊ะ

แทนด้วยสัญลักษณ์ ก

----	- จิ่ง - ฉับ	----	- จิ่ง - ฉับ
	--- ฉับ		--- ฉับ
----	- โทน - ป๊ะ	----	- โทน - ป๊ะ

แทนด้วยสัญลักษณ์ ข

----	- จิ่ง - ฉับ	----	- จิ่ง - ฉับ
	--- ฉับ		--- ฉับ
- โทน - ป๊ะ	- โทน - โทน	--- โทน	- โทน - ป๊ะ

แทนด้วยสัญลักษณ์ ค

สรุปสังคีตลักษณะหน้าทับรายชาติสอง

แบบที่ 1

ประโยคที่ 1	-	ก
ประโยคที่ 2	ข	ข
ประโยคที่ 3	ค	-

แบบที่ 2

ประโยคที่ 1	ข	ข
ประโยคที่ 2	ข	ข
ประโยคที่ 3	ค	-

จากตารางแสดงคำร้องเทียบกับจังหวะหน้าทับข้างต้น จะเห็นได้ว่าหน้าทับรายชาติสองทั้งสองแบบมีลักษณะต่างกันคือ

แบบที่ 1 ใช้กับวรรคดับที่เป็นคำว่า เมื่อนั้น ในประโยคที่ 1 ครึ่งต้นของประโยคเป็นการเอื้อนเกริ่นโดยไม่มีหน้าทับ และมีตำแหน่งของมือพร้อมที่จะเข้าสำนวนหน้าทับ "โหน้ปะ" อยู่ท้ายประโยค

แบบที่ 2 ใช้กับวรรคที่มีคำร้องเต็ม ทั้งประโยคแรกและประโยคที่ 2 จะใช้สำนวน "โหน้ปะ" ทุกกระยะสองห้อง (สำนวน ข)

ส่วนประโยคที่ 3 ของหน้าทับรายชาติทั้งสองแบบมีลักษณะเดียวกันคือ สำนวนที่ใช้ลงจบ (สำนวน ค)

สังเกตได้ว่า สำนวน ก และสำนวน ข มีความคล้ายคลึงกันมาก อาจกล่าวได้ว่าสำนวน ข เกิดจากการทำซ้ำสำนวน ก ไปเรื่อยๆจนหมดเนื้อหา เป็นการซ้ำจนเกิดเอกภาพ(Repetition)ด้วยการครอบงำ จึงจบด้วยสำนวน ค เป็นจุดบริบูรณ์ (Completeness) นับว่าเป็นลักษณะของความงามอย่างมีเอกภาพ (Unity of Beauty)

3. รายละเอียดการวิเคราะห์รายชาติสาม

3.1 ระดับเสียงที่ใช้ในการร้องรายชาติสาม

ตัวอย่างคำร้องเพลงรายชาติสาม

คำกลอนที่ 1 (วรรคดับ) เมื่อนั้น

(วรรครับ) เมรีวิโยคโคกคัลย์

คำกลอนที่ 2 (วรรคสอง) ยกพลตามมาในอารัญ (วรรคสอง) สะอื้นอันดังซึ่งวาทม์จะขาดรอน

คำกลอนที่ 3 (วรรคดับ) เหลือบแลไปยังยอดบรรพต(วรรครับ) เห็นทรงยศยับยั้งยอดสิงขร

คำกลอนที่ 4 (วรรคสอง) ประทับนั่งบนหลังอัศดร (วรรคสอง) บังอรกราบกำมบังคมคัล

ตารางแสดงทำนองตกแต่งเพลงร่ายชาติรสาม

คำกลอนที่ 1

--- เมื่อ	--- เอย	----	----	เฮอเชิงเงอ	เฮอเชิงเงอ	--- เอย	--เฮอเอ๋ย
--- ช	--- ล	----	----	ทลล	ทลชช	--- ม	--ชท

--- เมื่อ	- นั้น --	--- เม	--- ร์	-- ฮือฮือ	- วิ - โยค	-- ฮือฮือ	ฮือฮือ --
--- ล	- ช --	--- ท	--- ท	-- รท	- ล - ลช	-- ลท	ลช --

--- ไศก	--- ศัลย์	-- ฮือฮือ	-เอ่อ -เออ	-- เฮอะเฮอ	เออเอ่อเออ	-- เออเอ่อ	-เฮอ -เอย
--- ช	-- ลท	-- รล	- ช - ท	-- รท	ลช - ล	-- ชม	- ช - ท

--- นะ	-เจ้า -เอย
--- ล	ชม - ช

จากโน้ตคำกลอนที่ 1 พบว่าในหนึ่งคำกลอนมี 4 ประโยค โดย
ประโยคที่ 4 นั้นจะมีเพียงสองห้อง พิจารณาทำนองสารัตถะในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยค1	--- ช	--- ล	----	----	--- ล	--- ช	--- ม	--- ท
ประโยค2	--- ล	--- ช	--- ท	--- ท	--- ท	--- ช	--- ท	--- ช
ประโยค3	--- ช	--- ท	--- ล	--- ท	--- ท	--- ล	--- ม	--- ท
ประโยค4	--- ล	--- ช	----	----	----	----	----	----

คำกลอนที่ 2

--- ยก	--- พล	-- ฮือฮือ	-ตาม -มา	-- ฮือฮือ	ฮือฮือ --	- ยก - พล	-ตาม -มา
--- ร	--- ท	-- รท	- ล - ล	-- ลท	ลช --	- ล - ช	- ช - ช

-- ในอา	- รัญ --	-- สะอั้น	--- ัน	- อือ - ดัง	-- ชีวาทม์	-- อือฮือ	อืออือ --
-- ลล	- ล --	-- ทว	--- ล	- ช - ล	-- ลล	-- ลท	ลช --

-- จะขาด	--- รอน	----	-เอ๋อ -เออ	-- เอะอะ	เออเอ๋อเออ	-- เออเอ๋อ	-เออ -เออ
-- ลช	--- ล	----	- ช - ท	-- รท	ลช - ล	-- ชม	- ช - ท

--- นะ	-เจ้า -เออ
--- ล	ชม - ช

จากไม้ตก่ากลอนที่ 2 พบว่าในหนึ่งค่างกลอนมี 4 ประโยค โดยประโยคที่ 4 นั้นจะมีเพียงสองห้อง พิจารณาทำนองสารถะในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยค1	--- ร	--- ท	--- ท	--- ล	--- ท	--- ช	--- ช	--- ช
ประโยค2	--- ล	--- ล	--- ร	--- ล	--- ล	--- ล	--- ช	--- ช
ประโยค3	--- ช	--- ล	----	--- ท	--- ท	--- ล	--- ม	--- ท
ประโยค4	--- ล	--- ช	----	----	----	----	----	----

ค่างกลอนที่ 3

--- เหลือบ	--- แล	-- ฮือฮือ	- ไป - ย้ง	เฮอเอ็งเงอ	เฮอเอ็งเงอ	--- เออ	-- เฮอเอ๋อ
--- ล	--- ท	-- รท	- ล - ล	ทลรล	ทลชช	--- ม	-- ชท

-ยอด-บรว	- พต --	-- เห็นทรง	--- ยศ	-- ฮือฮือ	-- ยับย้ง	-- อือฮือ	อืออือ --
- ลช - ท	- รล --	-- รท	--- ร	-- รท	-- ทท	-- ลท	ลช --

-- ยอดสิง	--- ขร	-- ฮือฮือ	-เอ๋อ -เออ	-- เอะอะ	เออเอ๋อเออ	-- เออเอ๋อ	-เฮอ -เออ
- ลช - ท	--- ท	-- รล	- ช - ท	-- รท	ลช - ล	-- ชม	- ช - ท

--- นะ	-เจ้า -เออ
--- ล	ชม - ช

จากโน้ตค้ำกลอนที่ 3 พบว่าในหนึ่งค้ำกลอนมี 4 ประโยค โดยประโยคที่ 4 นั้นจะมีเพียงสองห้อง พิจารณาทำนองสารัตถะในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยค1	--- ล	--- ท	--- ท	--- ล	--- ล	--- ช	--- ม	--- ท
ประโยค2	--- ท	--- ล	--- ท	--- ร	--- ท	--- ท	--- ท	--- ช
ประโยค3	--- ท	--- ท	--- ล	--- ท	--- ท	--- ล	--- ม	--- ท
ประโยค4	--- ล	--- ช	----	----	----	----	----	----

ค้ำกลอนที่ 4

-- กระทบ	--- นัง	--- บน	- หลัง --	เฮอเจิงเออ	เฮอเจิงเออ	กระทบนัง	-บน -หลัง
-- ทร	--- ลช	--- ช	- ลร --	ทลวล	ทลชช	ชลชม	- ช - ท

- อัด --	คะตร --	-- บัง	-- อร	-- ฮี้อัด	กราบ กัม	-- ฮือฮือ	ฮือฮือ --
- ช --	ลล --	--- ท	-- ท	-- รท	ลช - ล	-- ลท	ลช --

-- บังคม	--- คัล	----	-เอ้อ -เออ	-- เฮอะเฮอ	เฮอเอ้อเอย	-- เออเอ้อ	-เฮอ -เอย
-- ลล	--- ล	----	- ช - ท	-- รท	ลช - ล	-- ชม	- ช - ท

--- นะ	-เจ้า -เอย
--- ล	ชม - ช

จากโน้ตค้ำกลอนที่ 4 พบว่าในหนึ่งค้ำกลอนมี 4 ประโยค โดยประโยคที่ 4 นั้นจะมีเพียงสองห้อง พิจารณาทำนองสารัตถะในแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยค1	--- ร	--- ช	--- ช	--- ล	--- ล	--- ช	--- ม	--- ท
ประโยค2	--- ช	--- ล	--- ท	--- ท	--- ท	--- ล	--- ท	--- ช
ประโยค3	--- ช	--- ล	----	--- ท	--- ท	--- ล	--- ม	--- ท
ประโยค4	--- ล	--- ช	----	----	----	----	----	----

เมื่อพิจารณาร่างทำนองตกแต่งและทำนองสารัตถะของเพลงร่ายชาตรีสามห้องสี่ค้ำกลอนแล้ว สังเกตได้ว่าทำนองร่ายชาตรีสามมีส่วนประกอบ 3 ส่วนคือ คำร้อง สำนวนอื่น และ

คำสร้อย ส่วนที่มีระดับเสียงไม่เปลี่ยนแปลงได้แก่สำนวนเขื่อนและคำสร้อย เพราะสำนวนเขื่อน และคำสร้อยนี้เป็นลักษณะคล้ายการครวญ ไม่มีการบรรจุคำร้อง จึงมีระดับเสียงและตำแหน่งที่กำหนดแน่นอน อธิบายได้สองชนิดดังนี้

แบบที่ 1 ใช้กับวรรคระดับและวรรครับ

คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	เฮอเอิงเงอ	เฮอเอิงเงอ	--- เอย	--เฮอเอ้ย
				ทลรล	ทลชช	--- ม	--ชท

คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	-- ฮีฮือ	คำร้อง	-- ฮือฮือ	ฮือฮือ --
				-- รท		-- ลท	ลช --

คำร้อง	คำร้อง	-- ฮีฮือ	-เอ๋อ -เออ	-- เฮอะเฮอ	เฮอเอ๋อเอย	--เฮอเอ๋อ	-เฮอ -เอย
		-- รล	- ช - ท	-- รท	ลช - ล	-- ชม	- ช - ท

--- นะ	-เจ้า -เอย
--- ล	ชม - ช

แบบที่ 2 ใช้กับวรรครองและวรรคส่ง

คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	-- ฮือฮือ	ฮือฮือ --	คำร้อง	คำร้อง
				-- ลท	ลช --		

คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	คำร้อง	-- ฮือฮือ	ฮือฮือ --
						-- ลท	ลช --

คำร้อง	คำร้อง	----	-เอ๋อ -เออ	--เฮอะเฮอ	เฮอเอ๋อเอย	--เฮอเอ๋อ	-เฮอ -เอย
		----	- ช - ท	-- รท	ลช - ล	-- ชม	- ช - ท

คำสร้อย เป็นคำหรือวลี ที่ลงท้ายวรรค ท้ายบาท หรือท้ายบทหรือยกเรื่อง เพื่อความไพเราะของเสียงและความหมาย หรือเพื่อแสดงว่าจบตอน เช่น นาเฮย ฤา บารณี แก้วนา โสภัก์เทอดู (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 250) แต่ในความหมายทางศิลปะ คำสร้อยเป็นส่วนที่ใช้เติมเต็มทางร้องให้มีความยาวเท่ากับทาง บรรเลง มีหลายคำเช่น นะน้องเอย ของน้องเอย นะเจ้าเอย ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงคำที่ใช้ได้ตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้ขับร้อง นับเป็นความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะอย่างหนึ่งของโบราณจารย์ (สุจิตต์ คุริยประณีต, สัมภาษณ์, 31 มีนาคม 2549)

--- เมื่อ	- นั้น --	--- เม	--- รี	-- ฮีฮือ	- วิ - โยค	-- อือฮือ	อืออือ --
	- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ
	--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ
	- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ

--- ไคก	--- คัลย	-- ฮีฮือ	-เอ๋อ -เออ	--เฮอะเฮอ	เฮอเอ๋อเฮย	--เฮอเอ๋อ	-เฮอ -เฮย
	- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ
	--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ
	- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - โทน

--- นะ	-เจ้า -เฮย
----	- จิง - ฉับ
	--- กรับ
--- โทน	- โทน - ป๊ะ

แบบที่ 2 ใช้กับวรรณคดี และวรรณกรรมที่มีคำร้องเต็ม

--- ยก	--- พล	-- ฮีฮือ	-ตาม -มา	-- อือฮือ	อืออือ --	- ยก - พล	-ตาม -มา
	- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ
	--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ
	- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ

-- ในอา	- รัญ --	-- สะอั้น	--- อั้น	- อือ - ดั่ง	-- ฮีวาทม์	-- อือฮือ	อืออือ --
	- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ		- จิง - ฉับ
	--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ
	- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ		- โทน - ป๊ะ

--จะขาด	--- รอน	----	-เอ๋อ -เออ	--เฮอะเฮอ	เฮอเอ๋อเออ	--เฮอเอ๋อ	-เฮอ -เออ
	-จิง -จับ		-จิง -จับ		-จิง -จับ		-จิง -จับ
	--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ		--- กรับ
	-โต้น -ปีะ		-โต้น -ปีะ		-โต้น -ปีะ	-โต้น -ปีะ	-โต้น-โต้น

--- นะ	-เจ้า -เออ
	-จิง -จับ
	--- กรับ
---โต้น	-โต้น -ปีะ

เพื่ออธิบายสังคีตลักษณ์ของสำนวนหน้าทับ จึงแทนด้วยสัญลักษณ์ดังนี้

----	----	----	-จิง -จับ
			--- กรับ
----	----	----	-โต้น -ปีะ

แทนด้วยสัญลักษณ์ ก

----	-จิง -จับ	----	-จิง -จับ
	--- กรับ		--- กรับ
----	-โต้น -ปีะ	----	-โต้น -ปีะ

แทนด้วยสัญลักษณ์ ข

----	-จิง -จับ	----	-จิง -จับ
	--- กรับ		--- กรับ
----	-โต้น -ปีะ	-โต้น -ปีะ	-โต้น-โต้น

แทนด้วยสัญลักษณ์ ค

	-จิง -จับ
	--- กรับ
---โต้น	-โต้น -ปีะ

แทนด้วยสัญลักษณ์ ง

สรุปสังคิตลักษณะหน้าทับรายชาติสาม

แบบที่ 1

ประโยคที่ 1	-	ก
ประโยคที่ 2	ข	ข
ประโยคที่ 3	ข	ค
ประโยคที่ 4	ง	-

แบบที่ 2

ประโยคที่ 1	ข	ข
ประโยคที่ 2	ข	ข
ประโยคที่ 3	ข	ค
ประโยคที่ 4	ง	-

จากตารางแสดงคำร้องเทียบกับจังหวะหน้าทับข้างต้น จะเห็นได้ว่าหน้าทับรายชาติสามทั้งสองแบบมีลักษณะต่างกันคือ

แบบที่ 1 ใช้กับวรรคดับที่เป็นคำว่า เมื่อนั้น ในประโยคที่ 1 ครั้งแรกของประโยคเป็นการเอื้อนเกริ่นโดยไม่มีหน้าทับ และมีตำแหน่งของมือพร้อมที่จะเข้าสำนวนหน้าทับ "โหน้ปะ" อยู่ท้ายประโยค

แบบที่ 2 ใช้กับวรรคที่มีคำร้องเต็ม ทั้งประโยคแรกและประโยคที่ 2 จะใช้สำนวน "โหน้ปะ" ทุกกระยะสองห้อง (สำนวน ข)

ประโยคที่ 3 ของหน้าทับรายชาติสามทั้งสองแบบ ครั้งแรกของประโยคเป็นการทำซ้ำประโยคที่ 2 (สำนวน ข) ส่วนครึ่งหลังของประโยคเป็นสำนวนที่จบด้วย "โหน้โหน้" (สำนวน ค)

ประโยคที่ 4 ของหน้าทับรายชาติสามทั้งสองแบบมีลักษณะเดียวกันคือ สำนวนที่ใช้ลงจบ (สำนวน ง)

สังเกตได้ว่า สำนวน ก และสำนวน ข มีความคล้ายคลึงกันมาก อาจกล่าวได้ว่าสำนวน ข เกิดจากการทำซ้ำสำนวน ก ไปเรื่อยๆจนหมดเนื้อหา เป็นการซ้ำจนเกิดเอกภาพ(Repetition)ด้วยการครอบงำ สำนวน ค เป็นส่วนที่ต่างไปจากสำนวนจบของรายชาติสอง เพราะถูกดัดแปลงขึ้นให้สัมพันธ์กับสำนวน ง เมื่อจบด้วยสำนวน ง ซึ่งอยู่ในส่วนของคำสร้อยที่ช่วยเติมเต็ม จึงเป็นจุดบริบูรณ์ (Completeness) นับว่าเป็นลักษณะของความงามอย่างมีเอกภาพ (Unity of Beauty) เช่นเดียวกับกับรายชาติสอง

4. การเปรียบเทียบสำนวนร้ายทั้งสามชนิด

จากการวิเคราะห์ทำนองร้ายชาติทั้งสามชนิด สามารถสรุปข้อแตกต่างเป็นตารางได้ดังนี้

	ร้ายชาติ (หนึ่ง)	ร้ายชาติสอง	ร้ายชาติสาม
ระดับเสียง	ใช้ระดับเสียงห่างกัน เป็นคู่สอง คือซอล และลา ตรงกับระดับเสียงของทำนองร้ายนอกและร้ายใน	ใช้กลุ่มเสียงคู่สี่คือ เสียงมีและเสียงลา แต่ยังคงยืนยันที่เสียงลาในตอนจบ อันเป็นระดับเสียงสำคัญของทำนองร้าย	ใช้กลุ่มเสียงปัญญามูล ซลท X รม X คือทางเพ็ญออล่าง สำนวนเอื้อนและคำสร้อย มีระดับเสียงและตำแหน่งที่กำหนดแน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง ระดับเสียงคำร้องแปรผันตามวรรณยุกต์
กลวิธีขับร้องและสำนวน	ใช้การเอื้อนน้อยมาก เนื่องจากเป็นการดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว	ใช้การเอื้อนน้อยมาก เนื่องจากเป็นการดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว	เอื้อนแบบครวญ สำนวนเอื้อนและคำสร้อยนั้นอยู่ในบันไดเสียงเพียงออล่าง
จังหวะหน้าทับ	มีการทอนคล้ายกับลักษณะสำนวนหน้าทับทยอย (Conflict & Resolution)	ทำซ้ำสำนวนไปจนเกิดเอกภาพ (Repetition) ด้วยการครอบงำ มีสำนวนจบท้าย	ทำซ้ำสำนวนไปจนเกิดเอกภาพ (Repetition) ด้วยการครอบงำ มีสำนวนจบท้าย
ความยาว	4 ประโยค (28 ห้อง)	3 ประโยค (20 ห้อง)	4 ประโยค (26 ห้อง)

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบทำนองร้ายทุกชนิดแล้วพบว่า นอกจากจะเป็นเพลงที่ไม่มีทำนองเครื่องดนตรีรับแล้ว เพลงร้ายมีลักษณะร่วมที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ ระดับเสียงที่ใช้จะมีไม่เกิน 2-3 เสียง อยู่ในกลุ่มคู่สองและคู่สี่ มีเพียงร้ายมโนห์ราเท่านั้นที่ใช้คู่สามเพื่อเลียน

สำเนียงฮ่องคู้ ส่วนร่ายชาติสามนั้นเป็นการใช้บันไดเสียงปัญจมูลอย่างชัดเจนจนมีรูปลักษณะไม่เหมือนร่ายโดยทั่วไป คำร้องที่ใช้ร้องเพลงร่ายนั้นถึงแม้จะมีเสียงวรรณยุกต์ที่หลากหลายแต่ก็ต้องแปรผันไปตามตำแหน่งเสียงสำคัญของทำนองร่ายแต่ละชนิด การรื้อร่ายด้วยการเอื้อนช่วยให้ทำนองช้าลงเพื่อเน้นความสำคัญของบทตัวละครนั้นๆ หน้าทับร่ายชาติที่ใช้โทนทำ ร่ายชาติที่ต่างไปจากร่ายในละครประเภทอื่นๆ จึงอาจกล่าวได้ว่าเพลงร่ายเป็นส่วนสำคัญอันเป็นเอกลักษณ์ของการแสดงละคร และร่ายชาติก็เป็นรายละเอียดที่ช่วยเพิ่มจินตนาการที่ หลากหลายของผู้ชมให้เปลี่ยนบรรยากาศไปสู่เรื่องราวพื้นถิ่นที่มุ่งเสนอได้เป็นอย่างดี